

Mit tett a háború az orosz gazdasággal?

Amikor úgy tesszük fel a kérdést, hogy milyen gazdasági következményekkel járt eddig a háború, akkor nemcsak a szankciók keltette hatás foglalkoztat bennünket, hanem mindaz a változás, ami a háború előkészítése és megindítása nyomán az orosz gazdaság működésében végbement. Kétségtelen, hogy a nyugati államok szankciós politikája fontos szerepet játszott és játszik ma is az orosz gazdaság átalakulásában, de rajta kívül más körülmények – leginkább elhibázott orosz politikai döntések – is közreműködtek ebben. Azt mindenképpen fontos leszögezni, hogy a Nyugat a büntetőintézkedésektől soha nem várta, hogy hatásukra az orosz gazdaság megroppan, és a Kreml felhagy agressziójával. Lehet, hogy akadtak olyan nyugati politikusok, akik reménykedtek ebben, de a szankciók történetével foglalkozó kutatók számára nyilvánvaló volt – és ezt jelezték is –, hogy egy olyan nagy gazdaságot, mint amilyen az orosz, büntetőintézkedésekkel nem lehet megroppantani, mint ahogyan ez sokkal kisebb gazdaságok esetében sem sikerült. Ennek azonban nemcsak az orosz gazdaság mérete az oka, de a globalizációnak az a szintje is, ami a 21. század elejére kialakult. A globalizált világban a büntetőintézkedések viszonylag könnyen kijátszhatók, azok betartása rendkívül nehéz feladat. Mindezeket túl kezdettől fogva az is világos volt, hogy a szankciók egy

része csak hosszabb távon fejt ki hatását, ezért nem érdemes tőlük gyors eredményeket várni.

A szankciós politika kritikussai folyamatosan arra hivatkoznak, hogy a büntetőintézkedések nem fejtenek ki érdemi hatást, az orosz gazdaság él és virul, miközben a szankciók elrendelői komoly hátrányokat kénytelenek elszenvedni. Arra ugyan nincs válaszuk, hogy a büntetőintézkedések helyett mit kellene tenni, mert az komolyan vehető ajánlatnak aligha tekinthető, hogy tárgyalni kell Moszkvával, ami semmi mást nem jelentene, mint az agresszor megjutalmazását. Ha a nyugati államok vezetői hallgattak volna a szankciós politika bírálóra, akkor Oroszország következmények nélkül folytathatta volna háborúját. Ha ezt a magatartást választotta volna a Nyugat, annak a Kremlben biztosan örültek volna. Mert mindez mit jelentett volna orosz nézőpontból? Nyilván azt, hogy „mi anélkül, hogy bármi is korlátozva lennénk, tovább háborúzhatunk, ti meg próbáltok velünk tárgyalni, és vagy jutunk valamire, vagy sem”. De a Nyugat nem ment ebbe bele. Szankciókat vetett ki, mert tudta, hogy nem szabad következmények nélkül hagyni azt, amit Oroszország Ukrajnával tesz. A Nyugat nem azért rendelt el szankciókat, mert abban bízott, hogy azok hatására gyorsan vége lesz a háborúnak, hanem politikai és erkölcsi kötelességének tartotta.

Ugyanakkor ezeknek az intézkedéseknek lettek gazdasági következményei is: a háború orosz költségei jelentősen megemelkedtek, de még nem annyira, hogy Moszkvát politikai irányváltásra bírják.

Miért tudott növekedni

2023-ban az orosz gazdaság?

Mindaz, ami az elmúlt két évben történt, inkább megerősítette az orosz politikai vezetést abban, hogy helyes döntés volt háborút indítani, annak ellenére is, hogy az a vártnál jóval hosszabb ideje tart. Alighanem az is a háború folytatására készíteti Putyint és környezetét, hogy a szankciók – hiába oly kiterjedtek – mindeddig nem tudták az orosz gazdaságot válságba sodorni. Valóban, ha hihetünk a hivatalos adatoknak, az orosz gazdaság tavaly – a várakozásokkal ellentétben – nem maradt recesszióban, hanem 3,5 százalékkal nőni tudott. A független orosz közgazdászok egy része azonban kétségbe vonja ezt, mert a háború körülményei között a hatóságok egyre több olyan korábban nyilvános információt tartanak vissza, amelyek hiányában nehéz a hivatalos GDP-adat hitelességét ellenőrizni. De ha elfogadjuk is a 3,5 százalékos növekedést, azt fontos leszögezni, hogy az semmilyen mértékben nem javította az orosz társadalom életminőségét, és annak egy része semmilyen módon nem növelte a felhalmozott nemzeti vagyont. Az orosz gazdaság tavalyi túlfűtöttsége lényegében két körülményből adódott. Egyfelől a hadiipari termelés erőteljes felfuttatásából, másfelől pedig abból, hogy bővíteni kellett Oroszország keletre tartó szállítási és közlekedési útvonalainak kapaci-

tását. A központi költségvetés jelentős forrásokat biztosított mindkettő finanszírozására.

A fegyvergyártás kapcsán az orosz ipari és közlekedési miniszter, Denisz Manturov egy még tavaly decemberben adott interjújában azt állította, hogy az állam hadiipari megrendelése 2023-ban az előző évihez képest megduplázódtak, aminek köszönhetően egyes fegyverfajták termelése tíz-tizenkétszeresére nőtt. Putyin pedig ugyancsak decemberben arról beszélt, hogy a harckocsik gyártása megháromszorozódott, a páncélozott szállító járműveké pedig négyeszeresére nőtt. Ő már egyenesen azt állította – némiképp ellentmondva miniszterének –, hogy tavaly a honvédelmi minisztérium hétszer annyi hadfelszerelést vásárolt az oroszországi hadiipari komplexum gyáraitól, mint egy évvel korábban. De bármekkora legyen is a hadiipari termelés tényleges növekedése, az nyilvánvaló, hogy a Kreml igen jelentős erőforrásokat csoportosított át erre a területre. Ám a katonai célokra megtermelt javak nagy része a frontra kikerülve rövid időn belül megsemmisül, vagyis aligha járul hozzá az ország tényleges gyarapodásához.

A gazdasági növekedés másik hajtóelemével sem sokkal jobb a helyzet. Ezt ugyanis azok a beruházások adják, amelyek az egyre inkább Kína felé fordított orosz gazdaság új közlekedési és szállítási szükségletei igényelnek. Ezekkel a beruházásokkal az a probléma, hogy azok hosszú távú haszna erősen kérdéses. Nem beszélve arról, hogy miközben ezek építése és bővítése folyik, aközben azok a ko-

rábban megépített, Oroszországot Európával összekötő rendszerek – köz- és vasutak, kőolaj- és gázvezetékek – jórészt kihasználatlanok. De mert politikai megfontolásokból az orosz gazdaságot egyre inkább Kelet felé fordítják, ezekre az építkezésekre szükség van. Az orientációváltás léptékét jól mutatja, hogy míg 2008-ban a teljes orosz importból Kína részesedése még csak 11 százalék volt, addig tíz évvel később már annak duplájára nőtt, 2021-ben pedig már 25 százaléknál tartott. A folyamat a háború két éve alatt még inkább felgyorsult, aminek eredményeképpen tavaly már a több mint 40 százalékkal részesedett Kína az orosz importból. Eközben folyamatosan csökken az EU országainak részesedése. A Covid-járvány előtti évben, 2019-ben az orosz import 36 százaléka még az Európai Unióból származott, értéke pedig meghaladta a 92 milliárd dollárt. Ma már mindez a múlté. Tavaly Kína már csaknem 30 milliárd dollárral nagyobb értékben szállított árut Oroszországba, mint az EU országai. A háború két éve alatt Pekingnek sikerült 60 százalékkal növelni északi szomszédjába irányuló kivitelét. Ehhez és a további növekedéshez pedig jelentősen bővíteni kellett és kell a jövőben a két országot összekötő szállítási kapacitásokat, amit jórészt Moszkva finanszíroz.

Mindezek finanszírozására Moszkva azért volt képes, mert külkereskedelmi mérlege még mindig jelentős többletet mutat, és mert a költségvetés szerkezetében jelentős változtatásokat hajtottak végre. A szociális kiadásokat csökkentették. Hosszú idő után először fordult elő,

hogy azokra a kormányzat kevesebbet költ, mint katonai célú kiadásokra. Ha Oroszország nem folytatna háborút Ukrajna ellen, akkor a központi költségvetés jóval nagyobb arányban tudná fedezni nemcsak a szociális kiadásokat, de a lerobbant kommunális szolgáltatások minőségén is tudott volna javítani. A háború eddigi költségei teljes mértékben fedezni tudták volna ezt. Nemcsak a kiadások jelentős átcsoportosítása okozhat a későbbiekben politikai problémákat, de az orosz gazdaság egyre szorosabb összekapcsolása a kínaival. Ez ugyan átmeneti előnyöket kínálhat, de hosszabb távon azoknál sokkal nagyobb kockázatok rejt magában. Drámaian növeli Moszkva Pekinggel szembeni politikai és gazdasági kiszolgáltatottságát. Az egyre erősebbé váló függőségből nehéz lesz kiszabadulni.

181

Miért szorult ki Oroszország az európai gázpiacról?

Hasonlóképpen a háború, illetve az arra történő felkészülés miatt szorult ki a Gazprom az európai gázpiacról. Ez egy olyan történet, amikor nem a nyugati szankciók miatt került a korábbiaknál előnytelenebb helyzetbe Oroszország, hanem elhibázott magatartásának következtében. Azt a csörtét, amit Moszkva kényszerített rá Európára azzal, hogy a gázszállítások visszatartásával térdre akarta kényszeríteni az öreg kontinenst, Oroszország nyilvánvalóan elvesztette. Európának a vártnál jóval rövidebb idő alatt sikerült átalakítania gázpiacát, ami – egyéb körülmények mellett – leginkább annak volt köszönhető, hogy sikerült az orosz szállításokról leválni. Nem Európa

akarta ezt így, hanem a háborúra készülő Kreml akart a szállítások visszafogásával nyomást gyakorolni partnereire. A Gazprom 2021 áprilisától kezdte fokozatosan csökkenteni szállításait. Mindig volt valamilyen műszaki vagy üzleti ürügy, amire hivatkozva az orosz cég indokoltnak találta a szállított mennyiség csökkentését. Elsőként a még a kilencvenes években megépített, Lengyelországon áthaladó Jamal–Európa vezeték esett ki. Ez a rendszer 2022. március végétől már egyáltalán nem szállít gázt. Néhány hónappal később hasonló sorsra jutott az Északi Áramlat 1. vezeték is. Ezen normális üzemmódban naponta átlagosan 150-160 millió köbméter gáz jutott Németországba. 2022 májusában azonban elkezdett csökkenni ez a mennyiség. Júniusban már a szokásos kapacitás kevesebb mint felével (70 millió köbméter) dolgozott a rendszer, majd augusztusban már csak 40 milliót tölthettek a vezetékbe. A hónap végén pedig – 26 nappal a vezetékpár felrobbantása előtt – a Gazprom teljesen leállította az Északi Áramlat 1.-en történő szállítást. Elvileg, ha valóban műszaki okok akadályozták volna a normális üzemmódot, a Gazprom dönthetett volna úgy, hogy a kieső mennyiséget Ukrajnán keresztül juttatja el Európába. Ezen a rendszeren át akár napi 170 millió köbméter is szállítható lett volna. Az orosz gázóriás azonban kitartóan mindössze 40-45 millió köbmétert töltött a vezetékbe, vagyis világos volt, hogy a mennyiségi korlátozás politikai döntés következménye.

Ez a magatartás szöges ellentétben áll azzal, ahogyan a szovjet veze-

tés a hatvanas évek végétől próbálta a Nyugat-Európával kialakított gázkereskedelmét távol tartani a politikától, legalábbis abban a tekintetben, hogy nem akarta ezeket a kapcsolatait nyomásgyakorlásra felhasználni. Moszkva a hatvanas évek végétől sorra írta alá a gázszállításra vonatkozó megállapodásait az ügyben érintett osztrák (1968), olasz (1969), nyugatnémet (1970) és francia energetikai cégekkel (1971). Ez a tudatosan depolitizált modell évtizedeken át sikeresen működött, és hozzásegítette a szovjet gázipari szektort, majd annak átalakítása után a Gazpromot ahhoz, hogy domináns helyzetbe kerüljön a számára legkedvezőbb feltételeket biztosító európai piacon.

Ez a helyzet azonban Putyin orosz gázexportot repolitizáló magatartása miatt mára megszűnt. Ráadásul úgy szűnt meg, hogy eközben nincs semmiféle reális alapja a gyakorta emlegetett moszkvai elképzelésnek az orosz gáz keletre történő gyors átirányításáról. Oroszország ugyanis nincs abban a helyzetben, hogy rövid időn belül új, keletre tartó gázvezetéket építsen meg. Ehhez nem áll rendelkezésére az ehhez szükséges pénz, miközben a háború körülményei között a nemzetközi tőkepiacoktól is el van zárva, és olyan, a technológiai transfert korlátozó szankciók is sújtják, amik jelentősen megnehezítik egy ilyen óriásberuházás gyors megvalósítását. De akadályt jelent az is, hogy a korábbiaknál jóval nagyobb a geopolitikai bizonytalanság, ami érthető óvatosságra inti a még megmaradt potenciális befektetőket.

Túl mindezekben az energiaátmenettel összefüggő és a gázpiacot is

érintő bizonytalanság is közrejátszik abban, hogy nehéz ilyen nagy tőkeigényű beruházáshoz finanszírozót találni. Ezek a körülmények rövid távon csak arra adnak lehetőséget, hogy Oroszország az Európában feleslegessé vált földgázának csak egy részét – tavaly durván mindössze hetedét – tudja ázsiai piacok felé átirányítani. Ahhoz, hogy ennél többre legyen képes, legkevesebb öt-hat évre lenne szüksége. Ám ez az öt-hat év is csak akkor tűnik reálisnak, ha még idén elkezdődne a Kínába tartó második gázvezeték építése, ami így 2030-ra elkészülhetne. Erre azonban – szerződés híján – egyelőre kevés az esély.

A Kreml elhibázott stratégiája azzal a következménnyel járt, hogy Oroszországnak az ukrajnai háború két éve alatt sikerült a szovjet örökség gazdaságilag legsikereesebb részét elherdálnia. Az európai gázpiac elvesztése már 2023 elején nyilvánvalóvá vált. Európának ugyanis sikerült a telet a Gazprom gázának nagy része nélkül túlélnie. Ez azonban akkor még nem mutatkozott meg az orosz gázóriás pénzügyi mutatóiban. Azért alakult ez így, mert a gáz ára 2022 tavaszán az egekbe szökött, a korábbi átlagár több mint tízszeresére nőtt. A magas árak egy ideig képesek voltak ellensúlyozni a szállított mennyiség csökkenéséből eredő veszteségeket. Olyannyira, hogy a Gazprom bevétele 2022-ben nemhogy csökkent volna, de 14 százalékkal még nőtt is. 2023-ban azonban a gáz ára visszaállt a háború előtti szintre, ami azt eredményezte, hogy a Gazprom bevétele 37 százalékkal csökkent.

Ez a helyzet annak következtében állt elő, hogy a háború két éve alatt az európai gázpiac teljesen átrendeződött. A Covid-járvány előtti évben, 2019-ben még a Gazprom biztosította az EU országaiba szállított vezetékes gáz több mint 60 százalékát. Ez az arány mára 17 százalékra esett vissza. Míg a háború előtti évben havonta 12,4 milliárd köbmétert szállított az EU országaiba, addig a háború első évében már csak 5,5 milliárdot, tavaly pedig mindössze 2,2 milliárdot. Ide vezetett az a „nagyszerű terv”, ami a gázszállítások visszatartásával akarta Európát megszarolni. Ez a terv olyan jól sikerült, hogy Oroszország helyét mára a vezetékes gáz piacán Norvégia és Algéria vette át. Ez a két ország az ukrajnai háború előtt még együtt is kevesebb vezetékes gázt szállított az EU országaiba, mint a Gazprom egymagában. Most viszont már Norvégia adja az Európai Unióba szállított vezetékes gáz több mint felét (7 milliárd köbméter/hó), míg a második helyen Algéria áll közel 20 százalékos részesedéssel (2,5 milliárd köbméter/hó).

Az európai gázpiac nemcsak ebben a tekintetben változott lényegesen, de abban is, hogy jelentősen megnőtt az európai országok által vásárolt cseppfolyós gáz mennyisége és a teljes gázimporton belüli aránya. Az elmúlt két évben az európai országok többségének sikerült szinte teljes egészében kiváltania a korábban Oroszországból vezetéken érkező gáz csaknem egészét, ami – többek között – a cseppfolyós gáz megnövelt vásárlásának volt köszönhető. Az utóbbi mennyiségét sikerült 2022-ben 65 százalékkal megemelni, ami azt

jelentette, hogy a háború előtti 79 milliárd köbméterről 131 milliárdra nőtt az európai országok LNG-beszerzése. Ezzel a mennyiséggel az EU már a háború első évében a cseppfolyós gáz legnagyobb vásárlójává lépett elő, megelőzve Kínát, Japánt és Dél-Koreát.

Moszkva egészen másra számított, amikor úgy döntött, hogy a gázszállítások visszatartásával Európát térdre kényszeríti. Nemcsak az orosz politikai vezetés tartotta valószínűtlennek, hogy az EU országai gyorsan le tudnak válni az orosz gázbeszerzésről, de így gondolta ezt a katarai energetikai miniszter is. Még 2022 tavaszán újságírók neki is feltették a kérdést, hogy szerinte Európa milyen gyorsan tud az orosz helyett máshonnan földgázhoz jutni. Válasza szerint ehhez legkevesebb öt-hat évre lesz szükség. Aztán kiderült, hogy kettő is elég lett. Ez meglepte az orosz politikai vezetést, ahogy a Gazprom vezérkarát is. Amikor kezdték felismerni, hogy tervük kudarcot vallott, újabb és újabb ötletekkel álltak elő, például azzal, hogy ezentúl csak rubelért hajlandók gázt eladni. De ez sem jött be, és egy idő után abban a helyzetben találták magukat, hogy egyre kevesebben akarnak tőlük gázt vásárolni, miközben Európában nem lett gázhiány, és egy idő az ár is visszament a háború előtti szintre. Nekik viszont volt gázuk, nem is kevés, csak éppen nem tudták kinek eladni. 2021-ben az EU országai még 155 milliárd köbméter orosz vezetékes gázt vásároltak, tavaly pedig már ennek kevesebb mint ötödét.

Ha az összes – vagyis a vezetéken és cseppfolyós formában – exportált orosz gáz globális mennyisé-

gét nézzük, akkor azt látjuk, hogy az a háború első évében – noha már akkor is kevesebb volt, mint Ukrajna megtámadása előtt – 251 milliárd köbmétert tett ki, tavaly pedig már csak 135 milliárdot. Mindebből jól látszik, hogy hiába növelte némiképp cseppfolyós állapotban szállított gázát Oroszország, még mindig több mint 110 milliárd köbméter fölösleges gáza maradt. Elvileg ezt eladhatták volna otthon is, de a belső elosztórendszer jelentős bővítése nélkül semmi esélyük nincs a hazai fogyasztás érdemi növelésére, ahogy arra sem, hogy a feleslegessé vált gázt Európán kívüli piacokra juttassák el. Ezért, amikor magyar kormánytagok diadalittasan arról számolnak be, hogy sikerült a Gazprommal újabb kiegészítő mennyiségek vásárlásáról megegyezni, akkor nem az orosz vállalat tesz nekünk szívességet, hanem annak épp a fordítottja történik. De ha már megteesszük ezt, akkor legalább a vételár leszorításával kellene próbálkoznunk. Lehet, hogy próbálkozunk is, de eddig nem sok sikerrel. Azt ugyan csak közvetett adatokból lehet tudni, hogy mennyiért is vesszük a gázt Oroszországtól, de a számítások azt mutatják, hogy mára kialakult helyzeti előnyünket továbbra sem tudjuk az árakban érvényesíteni. Úgyhogy hiába ápol az Orbán-kormány még háború idején is feltűnően szívélyes viszonyt Oroszországgal, annak a magyar társadalom szélesebb körét is érintő előnyei továbbra sem mutatkoznak meg. Lehet, hogy ennek a helyzetnek egy szűk kör a haszonélvezője, de a magyar köztársaság polgárainak többsége semmilyen módon nem az.

Mindenesetre a Gazprom az Európában kialakult új gázpiaci helyzet miatt immár második éve kényszerül arra, hogy csökkentse kitermelését.

Történt mindez annak ellenére, hogy Putyin elnöksége idején Oroszország négy nyugatra tartó nagy kapacitású gázvezetékét (Kék Áramlat, Északi Áramlat 1., Északi Áramlat 2., Török Áramlat) épített meg mintegy 27 milliárd euróért. Ám a Kreml elhibázott politikájának következtében ebből a négy vezetékből ma már csak egy – a legkisebb teljesítményű – működik, és már csak ezért sem meglepő, hogy tavaly már nemcsak az Egyesült Államok tudta megelőzni Oroszországot az exportált gáz (vezetékes + cseppfolyós) mennyiségének tekintetében, de Katar is. Sőt, az sincs kizárva, hogy néhány éven belül Norvégia és Ausztrália is fontosabb szereplője lesz a globalizálódó gázpiacnak, mint Oroszország. Ez a tendencia csak abban az esetben lenne megfordítható, ha Moszkvának belátható időn belül sikerülne nagy teljesítményű keletre tartó gázvezetéseket és új LNG-terminálokat építenie. Erre azonban kevés az esély. Már 2020 óta folynak ugyan a tárgyalások egy második Kínába tartó gázvezeték megépítéséről, ám mind ez ideig eredménytelenül. Tavaly kétszer is lett volna alkalom arra, hogy a legmagasabb szinten állapodjanak meg a vezeték építéséről. Először 2023 márciusában nyílt erre alkalom, amikor a kínai elnök háromnapos látogatást tett Moszkvában, ahol nagyon bíztak abban, hogy végre sikerül tető alá hozni a szerződést. De hiába fogadták nagy

pompával Hszi Csin-pinget, a kínai elnök ezúttal sem bólintott rá a megállapodásra, ahogy fél évvel később sem, amikor Putyin látogatott el Pekingbe. Ez a találkozó is jó alkalom lett volna a szerződés aláírására, de az mégsem történt meg.

Ez a második Kínába tartó vezeték az orosz elképzelés szerint évi 50 milliárd köbméteres teljesítményű lenne, és a Jamal-félszigetről szállítaná a gázt az ázsiai országba. Hossza csaknem kétszer akkora lenne (3550 kilométer), mint az első kínai vezetéké (2150 kilométer). Megépítésének költsége is valószínűleg duplája lesz annak, mint amibe a még 2019-ben átadott Szibéria Ereje 1. került. Ez a becsült ár most 34 milliárd dollár, vagyis 7 milliárddal több, mint amennyibe a Putyin elnöksége idején megépített négy nyugatra tartó vezeték került. Ezzel a vezetékkel nemcsak ez a probléma, de az is, hogy a megépítése nagyon lassan fog megtérülni. A szakértők azzal számolnak, hogy ez a második kínai vezeték, már amennyiben megépül, évente legfeljebb 2,5–4,3 milliárd dollár haszon kitermelésére lesz képes, szemben az Európába tartó vezetékekkel, amik együttesen évi 20 milliárd dolláros hasznot hoztak. A jelentős különbségnek az az oka, hogy Kína már most is 60 százalékkal olcsóbban kapja az orosz gázt, mint amennyiért az európai országok kapják. Az utóbbiak – beleértve Törökországot is – tavaly átlagosan 500 dollár körüli áron vették a gázt, míg idén valószínűleg 480 dollár környékén alakul majd az ár. Ezzel szemben Kína 2023-ban valamivel kevesebb mint 300 dollárért kapta az orosz gázt, idén valószínűleg még

ennél is olcsóbban fogja. De vannak olyan orosz szakértői becslések is, amik azt feltételezik, hogy Peking legfeljebb 170 dollárt fog fizetni a majdan megépülő vezetéken érkező gázért, ami mindössze 35 százaléka lesz az európai árnak. Mindezek alapján a Szibéria Ereje 2. vezeték leghamarabb 2040-re tudna megtérülni, amennyiben 2025-re megépülne, ami viszont kizárt. Ha idén elkezdődne az építkezés, akkor leghamarabb 2030-ra készülhetne el, ami azt jelentené, hogy a drága beruházás csak 2045-re térül meg. De mert továbbra sincs szerződés, nehéz megjósolni, hogy mi lesz a vezeték sorsa. Az azonban jól látszik, hogy a Kreml elhibázott gázpolitikája milyen súlyos következményekkel járt. És ehhez még szankcionálni sem kellett Oroszországot.

186

Oroszország miből és meddig tudja finanszírozni a háborút?

A teljes képhez azonban az is hozzátartozik, hogy az orosz szénhidrogénexportból származó bevételek több mint kétharmadát nem a földgáz kivitel, hanem a nyers kőolaj és származékainak exportja adja. Vagyis mindaz, ami az orosz gázszektorral az elmúlt két évben történt, aligha rengeti meg az orosz gazdaság egészét, következményei mindenekelőtt a Gazpromra nézve súlyosak.

Más a helyzet a kőolajexporttal. Ha ezen a területen történne jelentős bevételkiesés, akkor az kétségtelenül komoly nehézséget okozna a háború további finanszírozásában, és annak hatását valószínűleg a lakosság is rövid időn belül megérezné. Egyelőre azonban még az a helyzet, hogy a külkereskedelmi

mérleg továbbra is jelentős többletet mutat, és ez a többlet jórészt a kőolajexportnak köszönhető. Ugyan ez a többlet már nem olyan nagy, mint amilyen 2022-ben volt, amikor az értéke meghaladta a 300 milliárd dollárt, de még tavaly is 118 milliárdot tett ki, ami folyó árfolyamon számolva épp annyi, mint amennyit Moszkva idén katonai célokra készül elkölteni (11 ezer milliárd rubel). Amíg azonban megmarad a 100 milliárd dollárt meghaladó pozitív külkereskedelmi szaldó, addig a Kreml különösebb gond nélkül finanszírozni tudja a napi 300 millió dollárba kerülő háborúját. A tavalyi külkereskedelmi mérleg ugyan lényegesen rosszabb lett, mint a 2022-es volt, de nem lépett ki abból a plusz 100 és 200 milliárd dollár közötti folyósóból, ami az elmúlt tizenöt évet jellemezte. 2008-tól a tavalyi volt a negyedik olyan év, amikor a pozitív szaldó 100 milliárd dollár körülire csökkent, de ennél lejjebb az elmúlt másfél évtizedben soha nem ment. A jelzett alsó határnál járt a szaldó 2009-ben, a pénzügyi világválság idején, majd 2016-ban, amikor a Krím orosz annektálása és a kelet-ukrajnai megyék fellázítása nyomán elrendelt szankciók és az alacsony olajárak éreztették hatásukat. A harmadik ilyen év a Covid-járvány éve volt, a negyedik pedig a tavalyi.

Ebből a 100 és 200 milliárd dollár közötti fent említett folyósóból a világválság óta csak egyszer „jött ki” a külkereskedelmi szaldó, de akkor sem „lefelé”, hanem „fölfelé”. Ez volt a már említett 2022-es év, amikor is a háború megindítására a világgazdaság nagyon idege-

sen reagált. Ráadásul az Európai Unió – különböző megfontolásokból – a tényleges bevezetésénél jóval korábban bejelentette az orosz kőolajexportot sújtó intézkedéseit, aminek hatására egyfelől tovább növekedett az olajár, míg másfelől Kína és India a korábbiaknál jóval nagyobb mennyiségben kezdett orosz kőolajat vásárolni. Ezek a hatások azonban 2023-ra szinte teljesen eltűntek. Olyannyira, hogy tavaly decemberben a kőolajexportból a vártnál mintegy 200 milliárd rubellel kevesebb bevétel folyt be a költségvetésbe. Ez leginkább annak volt a következménye, hogy India a szankciók szigorodására hivatkozva jelentősen csökkentette vásárlásait. De szerepe lehetett ebben annak is, hogy a globális kőolajpiacon túlkínálat kezdett kialakulni, ami egyre nehezebbé tette az orosz kőolaj értékesítését. A már említett elmaradt bevétel azonban nem volt olyan nagy, hogy az különösebb gondot okozzon. A tavalyi költségvetés hiánya alig 300 milliárd rubellel lett több a tervezettnél, de még így sem érte el a GDP 2 százalékát.

Az idei év azonban nem biztos, hogy olyan kegyes lesz Oroszországhoz, mint az előző két év volt. Tavaly Oroszország szénhidrogén-exportból származó bevétele 8800 milliárd rubelt tett ki, csaknem harmadát adta a központi költségvetés bevételi oldalának. Lehet, hogy idén a kőolajexportból származó bevételek lényegesen kisebbek lesznek, mint 2023-ban voltak, már amennyiben tartós túlkínálat fogja jellemezni a globális kőolajpiacot. De nemcsak ezzel kell számolnia az orosz kormányzatnak, hanem azzal is, hogy tavaly a folyó fizeté-

si mérleg is jelentősen romlott. Bár továbbra is szufficit maradt, de az előző évihez képest a szaldó ötérdére esett vissza. Vagyis egyre több jel utal arra, hogy az orosz gazdaság 2024-ben a szankciók és más körülmények hatására olyan makrogazdasági kihívással szembesül, amelynek hatásait eddig az energiahordozók árának jelentős növekedése és az orosz exportbevételek együttesen kompenzálni tudták. Idén azonban ez már nem feltétlenül lesz így.

Amennyiben folytatódik a kőolaj árának csökkenésén az orosz kormány könnyen kerülhet két tűz közé. Az exportból származó bevételek esetleges csökkenése nyilvánvaló módon hozza magával a költségvetés bevételeinek csökkenését, ami elvileg ellensúlyozható lenne a rubel leértékelésével. Ez a lépés azonban megnehezítené az importhoz való hozzájutást, merthogy drágábbá tenné. Gondolhatnánk, hogy a szankciók következtében tavaly csökkent az import, de épp a fordítottja történt, az némiképp nőtt. Mindez azt mutatja, hogy Oroszország jobban rá van utalva az importra, mint bármikor korábban.

Moszkva egyelőre számos területen sikertelenül próbálja az importot kiváltani hazai termékekkel. Van, ahol sikerült, van, ahol nem, de az összkép azt mutatja, hogy ez a kísérlet egyelőre kudarcot vallott. Még mindig számtalan olyan, főleg a hadiipar számára nélkülözhetetlen termék és alkatrész van, amit Oroszország nem tud előállítani. Az import értékének növekedése nem feltétlenül jelenti a megvásárolt termékek mennyiségének növekedését is. Inkább arról lehet

szó, hogy a nyugati embargó alá vont termékek beszerzése egyre nehezebbé és egyre drágábbá vált. Moszkva azonban nem tud lemondani róluk, ezért a rubel leértékelésével óvatosan kell bánnia.

A pénzügyi egyensúly helyreállításához a kormányzat más megoldást is választhat. Erre a célra felhasználhatná a Nemzeti Jóléti Alapban felhalmozott megtakarítások egy részét. Az orosz kormány még 2005-ben, annak az időszaknak a kezdetén, amikor Moszkva – a kedvező energiakonjunktúrának köszönhetően – jelentős pótlólagos bevételekhez jutott, felállított egy szuverén pénzügyi alapot. Ez volt a Stabilizációs Alap, ahová a központi költségvetés csaknem hetedének megfelelő megtakarítást helyeztek el. 2008 elején, még azelőtt, hogy a globális pénzügyi válság elérte volna Oroszországot, ezt az alapot két részre bontották, létrehozva ezzel a Nemzeti Jóléti és a Tartalék Alapot. Az utóbbit kifejezetten azzal a céllal állították fel, hogy szükség esetén ebből az alapból fogják kipótolni a költségvetés hiányát. Ezt az alapot azonban – ami fénykorában a központi költségvetés bevételi oldalának csaknem kétharmadát tette ki – Oroszország 2017 végére teljes egészében felélte. Valószínűleg hasonló sors vár az egyelőre még létező Nemzeti Jóléti Alapra is. Ennek első jelei már tavaly év végén megmutatkoztak, amikor a költségvetési deficit finanszírozására 2900 milliárd rubelt már kivontak az alapból. De nem ez volt az első eset. Az Ukrajna ellen indított háború kitörésétől kezdve már több mint 30 milliárd dollárt használtak fel az alapból, aminek következtében az ott felhalmozott megtakarítások

értéke folyó árfolyamon számítva 87 milliárd dollárról 55 milliárdra csökkent. Az alapban megmaradt tartalékok, amennyiben a kőolaj ára tartósan 50 dollár alá esik, legjobb esetben két évig tartanak ki. Ha ugyanis a kőolaj hordónkénti éves átlagára 5 dollárral csökken, ez a változás az orosz központi költségvetésnek 1000 milliárd dolláros bevételkiesést okoz. A kőolaj árváltozásait azonban nehéz megjósolni, ezért könnyen lehet, hogy idén nem lesz szükség az alap tartalékaira. Ám, ha valóban tartós túlkínálat alakul ki a globális piacon, ami lefelé viszi majd az árakat, akkor a büdzsé könnyen rászorulhat a Jóléti Alap eszközeire. Azzal kapcsolatban azonban a legkisebb kétségünk sem lehet, hogy a háború folytatásához és a társadalmi béke megőrzéséhez Oroszországnak továbbra is égető szüksége van arra, hogy 100 milliárd dollár felett maradjon külkereskedelmi mérlegének többlete, és ebben meghatározó szerepet játszik a kőolajexport alakulása.

Mindeközben az orosz gazdaság pénzügyi szektorában is kezdenek problémák mutatkozni. Egyelőre ugyan még nincs valutahiány, de aggasztó tendenciák már vannak. Az egyik problémát az orosz bankok ügyfélszámláin lévő valuta folyamatos csökkenése okozza. Párhuzamosan azzal, ahogy a szankciók egyre inkább elzárják az orosz gazdaságot a nyugati piacoktól, a banki ügyfelek egyre nagyobb arányban viszik külföldre valutájukat. Tavaly ennek értéke már 31 milliárd dollárt tett ki, ami 16 százalékos csökkenést jelentett, aminek következtében idén januárban a magán- és jogi személyek bankszámláin már mindössz-

szesen 170 milliárd dollárnak megfelelő nyugati valuta maradt. Ez közel 40 százalékkal kevesebb, mint amennyi az Ukrajna ellen indított háború előtt volt. A másik ok, ami miatt a nyugati valuták mennyisége csökken, azzal függ össze, hogy tavaly az exportbevételek már csak alig negyede folyt be dollárban vagy euróban. Hiába volt 2023-ban a kivétel értéke 423 milliárd dollár, ebből csak 105 milliárd dollárnak megfelelő összeg folyt be a fenti két nyugati valutában. Ez a tétel épp akkora, mint amekkora Putyin első elnökségének első két évében az orosz export ellenértékeként befolyt. Vagyis egyelőre még ezen a területen sem drámai a helyzet, ugyanakkor a növekvő „valuta éhség” is jelzi, hogy az orosz gazdaság már messze nem normális üzemmódban működik.

A gazdasági nehézségek hozhatnak-e politikai fordulatot?

A lakosság – miközben nagyon is érzi az élet drágulását, az infláció növekedését, a kommunális szolgáltatások látványos lepusztulását – egyelőre kevés jelét mutatja annak, hogy elégedetlensége miatt politikai változásra vágya. Az azonban jól látszik, hogy az orosz társadalom egy része szívesen venné, ha Putyin helyett valaki más vezetné az országot, és ez az új vezető legfontosabb feladatának az ukrajnai háború mielőbbi befejezését tekintené. Hogy ez a politikai hangulat jelen van az orosz társadalomban, azt az a több tízezer ember is jelezte, akik hosszan kígyózó sorokban állva vártak arra, hogy aláírhassák az ellenzéki elnökjelölt, Borisz Nagyvezsgyin támogatását igazoló nyomtatványt. Heteken

át bizonytalan volt a helyzet, mert Kreml nem tudta eldönteni, hogy hagyja-e versenybe szállni az ellenzék legfontosabb csoportjai által támogatott jelöltet, vagy sem. Az egyik moszkvai közvélemény-kutató intézet, a Russian Field januári mérése szerint azok körében, akik biztosra mondják részvételüket a márciusi elnökválasztáson, Nagyvezsgyin támogatottsága eléri a 10 százalékot, míg a teljes lakosság körében a megkérdezettek 8 százaléka hajlandó rá szavazni. Ez a támogatottsági szint ugyan nem jelent közvetlen veszélyt Putyin ötödik elnöki győzelmére, de annak igazolására igen, hogy az orosz társadalom egy emberként sorakozik fel Putyin és a háború folytatásának támogatása mögött. A hatalom egy ideig hezitált, hogy odaengedje-e rajtvonalhoz a nyíltan háborúellenes jelöltet, aki így legálisan folytatni tudja Putyin és a háború elleni kampányát, vagy nem vállalja az ebben rejlő kockázatokat. Az elnök környezetében a kampány korai szakaszában nyilván azt gondolták, hogy Nagyvezsgyin jó lesz a liberális tábor gyengeségének demonstrálására. Kap majd 2-3 százaléknyi szavazatot, amivel igazolható lesz, hogy milyen kevesen vannak a háború ellenzői. Ám időközben kiderült, hogy az ellenzéki jelölt akár 10 százalékot is kaphat, és ha ez bekövetkeznék, nagyot kellene ahhoz csalni, hogy a hivatalos végeredményben Nagyvezsgyin neve mellett csak 2,7 százalék szerepeljen. A Kreml nem ezt az utat választotta. Egyszerűbbnek találta, ha a Központi Választási Bizottság – a támogató aláírások egy részét érvénytelenné nyilvánítva – megtagadja az ellenzéki jelölt indulási jogát.